

stránce plně vystihovalo, co Schopenhauer precisováním racionálních kořenů později zdůvodnil.

Sousedství teleologie a normativity neznamená nikterak jich identičnost. To, co mají společného, je logická racionalita, jež je vedoucí pro obě tyto třídy, a to nikoli snad kvantitativně co do používání, nýbrž v důsledku jich vědních cílů jako instrument, tmelící poznatky „nutnosti“ vztahu. To, co je odlišuje, není „pozorování zjevů jako chtěných aneb povinných“, neboť při logických vědách pozorování vlastně nespadá v úvahu. Aeci bylo by lze mluvit o „myšlení zjevů nebo o představě zjevů jako chtěných a povinných“, ale myslím, že to není zapotřebí, ba ani vhodné. Charakteristické pro logické vědy je totiž podle mého názoru jich vedoucí pojem, na němž visí všechny ostatní, jak pro teleologii míním ukázati v kapitole příští. Za důležité považují však podotknouti již zde, že pod vedoucím pojmem zde není možno rozuměti pojem, jenž snad rozsahově implikuje pojmy sobě podřízené, jako na př. ptactvo v přírodních vědách implikuje pojmy ptáků zpěvných, dravých atd., nýbrž pojem takový, k němuž ostatní pojmy nutně tíhnou vztahově, jako tomu je při korelativitě. Pod pojem pán nespadá rozsahově pojem otrok a přece od něho závisí, jako pojem prostředek od pojmu účelu. V teleologii vidím jako centrální pojem pojem účelu, v normativě mám za to, že jako centrální pojem se vyrozumívá pojem normy (povinnosti).

V. Závěr a shrnutí poznatků.

Bylo-li ukázáno, že není možno používat výrazu pozorování tam, kde máme na mysli myšlení určitých pojmů, a že to není možno ani ve vlastním ani

v obrazném smyslu, pak dlužno se ptáti, jak daleko vůbec jde analogie mezi myšlením a pozorováním při vlastním poznávání, jak daleko by tedy bylo možno používat výrazu myšlení ve smyslu obrácení naší myšlenkové pozornosti v určitém směru, která by zachycovala stejnorodé myšlenkové objekty. Neboť, v tom myslím je mínění na všech stranách souhlasné, že stejnorodost myšlenkových objektů je pro vědu naprosto nutná. Panující teleologická nauka má za to, že této stejnorodosti se docílí pozorováním stejnorodým, při čemž zřejmě se na pozorování názorné nemyslí, nýbrž na vedení myšlenkového proudu určitým směrem. Leč v čem záleží právě ten určitý, všem myšlenkám společný směr? Dlužno přiznat, že tím, že klademe jako protivu myšlení proti pozorování, jsme pro nalezení této stejnorodosti ničeho neučinili. Neboť i přírodovědecké zjevy si lze mysliti, aniž by již proto, že jsou myšleny, staly se stejnorodými s jinými myšlenkovými objekty, na př. objekty teleologického myšlení. Panující učení mluví tu o „pozorování“ neb „myšlení“, neb „představování si objektů jako existujících, chtěných, povinných“. Co znamená pojmově toto „představování si něčeho jako?“ To znamená vlastně: svou myšlenkovou receptivitu otvírati jen pro zjevy chtěné, existující, povinné. Očividně stejnorodost podle tohoto mínění se zakládá tím, čili všem zjevům je společné to, že v představě jsou všechny zjevy myšleny buď jako chtěné nebo existující nebo povinné. Podle tohoto mínění tedy stejnorodost teleologických zjevů je dána tím, že si je představujeme jako chtěné. Aby panující nauka blíže tyto zjevy charakterizovala, praví se, že kvality sem spadající jsou účelové a že zjevy sem spadající zakládají vztah účelový, a součlení tohoto vztahu se nazývá účelem

a prostředkem. Lze však říci, že tato charakteristika teleologických zjevů postačí? Což lze říci, že jen ony pojmy jsou teleologické, které jsou subsumovatelné pod pojem účelu a prostředku? Jistě nikoli. Neboť stačí si mysliti nějaký zjev jako subsumovatelný na př. pod pojem statku, aby se ukázalo, že s formálním pojmem účelu a prostředku nevystačíme.

Proto na rozdíl od běžné nauky nejsou námi zjevy teleologické vůbec určeny „pozorováním jich jako chtěné“, ba ani představováním jich, nebo myšlením jich jako chtěné, nýbrž jsou určeny jako subsumovatelné pod formální pojmy teleologické. To spadá však již do druhé knihy tohoto díla, kde se budeme zabývatí touto otázkou podrobně. Zde bych chtěl jen v závěru vytýčiti výsledky, k nimž jsem došel studiem teleologického myšlení a jež dají se shrnouti v několik poznatků, jež se odlišují od panující nauky a dosavadních vědeckých názorů.

1. Způsob myšlení a způsob pozorování není týmž pojmem a licence obrazného způsobu vyjadřování nejde tak daleko, aby bylo lze těchto pojmů používatí promiscue; neboť myšlení není jen zvláštním druhem pozorování, analyza a synthesa pojmová není výsledkem nějakého pozorování.

2. Rovnost a různost útvarů racionálních nesouhlasí s rovností a růzností způsobů pozorovacích nebo s rovností a růzností způsobů myšlení, neboť při různých způsobech myšlení (při teleologii a normativitě) se používá téhož racionálního útvaru.

3. Třídění věd nelze prováděti podle různých způsobů pozorovacích, nýbrž jediným klasifikačním činitelem jsou racionální útvary. Vzhledem k této these nelze pak teleologii a normativitu považovati za různé třídy věd, nýbrž za jedinou.

4. Racionální útvary nejsou podle mého mínění čtyři, nýbrž tři: podle toho odpadá jako zvláštní útvar racionální jak ratio sufficiens agendi tak i finalita. Obě děkují svůj vznik, jak se domnívám, brachylogickému vyjadřování mluvy: u ratio agendi tím, že se hledá motiv pro jednání, případně dokonce v myšlené představě, ač takové představy, jsou-li subsumovatelný pod pojem účelu nebo jeho akcesorií, jsou spoluurčujícím činitelem v rámci logického řetězu přímo pouze pro rozhodování; pro jednání je příčinou rozhodnutí. Ratio agendi skládá se tedy ze dvou útvarů racionálních, a to logické racionality a fyziologické (psychologické) kasality.

Finalita (účelová racionalita) byla vybudována v mylném domnění, že řetěz volitivní je soběstačný, kde jedno chtění plyne z druhého, kdežto bylo ukázáno, že brachylogie mluvy přezírá nutné současné poznání, že jedno „chtění“ je nezbytné pro dosažení druhého chtěního. Tím byla prokázána inkonsistence paralelismu:

{ příčina,	{ důvod,	{ účel,
{ účinek,	{ důsledek,	{ prostředek.

5. Ve vědách, kde nastává aplikace několika racionálních útvarů, není vedoucím a klasifikačním útvarem onen, jehož je nutno používatí nejvíce, nýbrž ten, jehož použití hovoří nejvíce vlastním cílům vědním.

6. Různé způsoby myšlení mohou, ba musí používatí téhož racionálního útvaru, totiž logického.

7. Vědní pluralismus se ukazuje býti neudržitelným, ježto teleologie a normativita nenáleží různým třídám vědním, nýbrž třídě téže, byť pro sebe tvořily samostatné obory s vlastními pojmy.